בס"ד

בבתי אמת

גיליון ה, תשפ"ז
פרשת וישלח

פנינים, מסרים וביאורים לפרשת השבוע מתורת רבותינו החידושי הרי"ם והשפת אמת זיע"א
ערוכים מתוך שיעוריו ושיחותיו של הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

עמלים בתורה

סוד ריצתו של הצבי

היה זה לעת ערב, נר אלוקים טרם יכבה, בימיו האחרונים של האדמו"ר האבני נזר מסוכטשוב זצוק"ל. הרבי סבל ממחלה קשה ורופא מומחה הוזעק אל מיטתו. לאחר שהרופא בדק את הרבי הוא העלה דיאגנוזה מפתיעה: מחלתו של הרבי מגיעה מכך שגופו הגשמי הדל והחלוש אינו מצליח לסבול את מוחו הגדול.

בנו של הרבי, האדמו"ר השם משמואל זצוק"ל, שמע את דברי הרופא ואמר שאת האבחנה הזו כבר זיהה חמיו של הרבי, הרה"ק רבי מנחם מנדל מקוצק זיע"א. היה זה בשעה שהרבי מקוצק בחן את האבני נזר, כמי שמיועד להיות חתנו. הרבי מקוצק שאל את האבני נזר: האם הוא מסוגל 'להידבק' ברעיון אחד במוחו במשך עשר דקות ללא הפסק. האבני נזר ענה בחיוב. המשיך הרבי מקוצק ושאל: האם הוא מסוגל להחזיק את מוחו ריק בלי כל מחשבה במשך עשר דקות? על זה ענה האבני נזר, כי הוא אינו יודע, משום שמוחו לא היה פנוי אף לרגע. לאחר אירוסיו בירך הרבי מקוצק את חתנו, שגופו יוכל להכיל את מוחו הגדול.

ניתן להשתמש עם ההגדרה המעניינת של גוף גשמי שאינו מסוגל להכיל מוח רוחני כדי להבין את הרעיון המרתק שאומר רבינו השפת אמת בפרשת השבוע.

ידועים דברי המשנה במסכת אבות (פ"ה מ"כ): "יהודה בן תימא אומר: הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים". מה סודו של הצבי שהוא רץ במהירות גבוהה?

בא השפת אמת ואומר: העניין הזה מצוי בדברי הגמרא (גיטין נז.): "ארץ צבי כתיב בה, מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו, אף ארץ ישראל, בזמן שיושבין עליה רווחא, ובזמן שאין יושבין עליה גמדא". ארץ ישראל קרויה 'ארץ צבי' לפי שיש לה תכונה של צבי: הבשר של הצבי הוא יותר גדול מהעור שעליו. ניתן להבחין זאת בשעה שפושטים מהצבי את עורו, שהעור מתכווץ ושוב אי אפשר לחזור ולהלביש את העור על בשר הצבי. גם ארץ ישראל כך: בזמן שיש בה דיירים - היא מתרחבת יותר ויותר, ובזמן שאין בה דיירים - היא מתכווצת יותר ויותר.

אומר השפת אמת: הצבי בחייו מרגיש את הלחץ הזה. הוא מרגיש שהעור לא מחזיק את בשרו, ולכן הוא חסר מנוחה כל כך. לכן הוא אינו מפסיק לרוץ ולרוץ. הוא כאילו מנסה לצאת מתוך הלחץ שבו הוא נמצא. דהיינו, הצבי לא רץ למרות שאין עורו מחזיק את בשרו - אלא דווקא בשל כך, הלחץ הזה הוא זה שמביא את ריצתו.

מעניין עד מאוד לציין שרבינו השפת אמת זכה ברעיון זה לכוון לדברי הגאון רבי יעקב חגיז, שפעל יותר ממאתיים שנה קודם לכן, שהוא כותב את פירוש זה בספרו שו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' ג): "הצבי - דע כי הוא גס וכבד בשר הרבה, אלא שהקב"ה דחק את בשרו בתוך עורו עד מאד, שמחמת כך הוא רץ, והוצרך לו זה לפי שהוא גדל בהרים במדברות, ואם לפי כובד בשרו היה מהלך לא היה מגיע למקומות הצריכים לו להתפרנס ולברוח מפני החיות, ומאחר שנשאר בשרו דחוק בתוך עורו אין מונע ממנו המרוצה, לכך אמרו ז"ל צבי אין עורו מחזיק את בשרו".

ההלכות קטנות מסביר שהייתה גם סיבה לכך: הצבי מצד אחד הוא כבד בשר מאוד. מצד שני הוא חי במדבריות ויש לו אויבים, חיות טורפות שמנסות לתפוס אותו. כמו כן הוא צריך להתרוצץ הרבה ולחפש מזון. אילו לא היתה לו סגולה זו של הריצה - היו החיות הטורפות משיגות אותו מחמת כובד בשרו, וגם לא היה עולה בידו להשיג את מזונותיו. לכן ברא אותו הקב"ה באופן כזה בו אין עורו מחזיק את בשרו ולכן הוא רץ במהירות רבה כל כך.

מפתיע השפת אמת ואומר שהתופעה הזאת קיימת אצל כל אדם ואדם, מעין מה שהבאנו על האבני נזר. המוח והדעת שיש לכל אדם ואדם גדולים יותר מהלבוש שיש לו - מגוף האדם. כמו צבי, שהבשר שלו הוא גדול יותר מעורו, כן הרוח והמוח שיש בכל אדם ואדם הם יותר מהגוף שעוטף אותו ומצמצם אותו. אילו הייתה הנשמה הרוחנית שלו, הרוח חיים של האדם, נשארת ללא הגוף הגשמי, היא הייתה מתעלה לשורשה לרוב השתוקקות וכיסופין. אבל מאחר והנשמה עטופה בגוף גשמי - הרי שזה כמו שהיא נמצאת במאסר. הנשמה רוצה להתעלות ולחזור לשורש שלה, אבל הגוף הגשמי כולא אותה ומונע ממנה להתעלות.

משכך, מסביר רבינו השפת אמת (תרל"ח): זה עומק דבריו של יעקב אבינו שאמר (בראשית לב יא): "קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך". 'קטונתי', אומר השפת אמת, הגוף הגשמי שלי קטן מלהחזיק את 'כל החסדים וכל האמת' - דהיינו את כל המוחין והדעת שיש בנשמה שלי. העור אינו מחזיק את הבשר.

ובכוונה תחילה עשה הקב"ה שכך זה יהיה אצל האדם - בדיוק כמו אצל הצבי, שמכיוון שאין עורו מחזיק את בשרו, הוא יכול לרוץ במהירות עצומה, כך גם המאסר הזה, שבו מצויה הנשמה הגדולה אצל הגוף הקטן, גורם לה תשוקה עצומה לרוץ ולהתקרב לקב"ה יותר ויותר.

הקב"ה לא ברא את הגוף באופן שיוכל להכיל את כל עוצמת הנשמה, כיון שאם הגוף היה מסוגל להכיל את הנשמה בשלמות, לא הייתה נוצרת התשוקה העצומה הנובעת מן הפער שבין הגוף לנשמה. הנשמה הייתה שרויה במנוחה בתוך הגוף, ולא הייתה קיימת בה אותה דחיפה בלתי פוסקת להתרומם ולהתעלות עוד ועוד. הרי שהקב"ה לא ברא את הגוף בממדים מצומצמים מהנשמה אלא רק מפני שרצה שתיווצר התשוקה המביאה את האדם להתעלות.

אולם בשונה מהצבי, שאינו יכול לשנות את מצבו, ובשרו יישאר כל ימי חייו גדול מעורו, הרי שאצל האדם זה שונה במידת מה. התשוקה הזו שיש בנשמת האדם להגיע לשורש שלה, בסופו של דבר משפיעה על הגוף שלה, והוא הופך להיות מגשמי לרוחני, אולם זה לא מוריד את המצב הקיים, כי באותו מידה שהגוף נהיה רוחני יותר, כך מתגבר הדעת והנשמה שבאדם, ושוב הגוף הגשמי אינו יכול להכיל את הנשמה הרוחנית, וכך נמשכת עבודתו הרוחנית כל ימי חייו.

נסביר את הדברים בהעמקה נוספת: אם הגוף הוא זה שמגביל את הנשמה ומונע ממנה לעלות ולהתקדם אל שורשה, היה ראוי לכאורה שהתשוקה של הנשמה תהיה להיפרד מהגוף. אבל זה לא כך: התשוקה של הנשמה זה דווקא להפוך את הגוף עצמו לכלי מתאים יותר להכיל את הנשמה, כי אכן ניתן לזכך ולרומם את הגוף. אלא שבכל זאת, התשוקה לעולם לא מגיעה לידי סיפוק, כיון שתמיד יש יותר ויותר דעת ומוחין, ותמיד בסופו של דבר הגוף לא יכול להכיל את הנשמה.

המשך בעמ' ד'

קטנתי

לקראת פגישתו עם עשו אחיו, הבא לקראתו וארבע מאות איש עמו, נושא יעקב את עיניו אל בוראו ומתחנן: **'קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך'** (בראשית לב יא).

בביאור הפסוק נחלקו רש"י והרמב"ן. רש"י מפרש כי החסדים שעשה הבורא עם יעקב מיעטו את זכויותיו, ולפיכך חשש שמא נכשל בחטא ואינו ראוי עוד שתתקיים בו הבטחת השמירה. ואילו הרמב"ן מפרש כי יעקב הביע את תחושת קטנותו: קטן הוא בעיניו מכדי להיות ראוי לכל החסדים שהרעיף עליו הבורא.

על יסוד הדברים ששמע מזקנו ורבו, מרן ה'חידושי הרי"מ', בשם החוזה הקדוש מלובלין זי"ע, מוסיף ה'שפת אמת' ומבאר: **'קטנתי – מכל החסדים'**. כלומר, מתוך החסדים המרובים שעשית עמדי באתי לידי קטנות וענווה!

העניו האמיתי נותר שפל בעיניו גם בשעה שהוא זוכה להתרוממות, ודווקא ההתרוממות מעמיקה בו את ההכנעה. כאשר יהודי חי באמונה שכל הצלחותיו אינן אלא מחסדי הבורא, המיטיב עמו לפנים משורת הדין, מתמלא לבו בושה לפני מי שגמל עמו טובות כה רבות, אף שאין הוא רואה את עצמו ראוי להן.

נמצא שהחסדים המרוממים אותו הם עצמם המביאים אותו לתוספת ענווה ושפלות (שפת אמת, וישלח תרל"ד, ד"ה קטנתי).

יסוד זה ביאר הרה"ק רבי שניאור זלמן מליאדי זי"ע ב'אגרת הקודש' (סימן ב), שנדפסה בספרו הקדוש 'ליקוטי אמרים – תניא'.

את האיגרת שלח לחסידיו ולמעריציו בשובו מפטרבורג, בירת האימפריה הרוסית, שבה היה נתון במאסר. לאחר שחרורו בי"ט בכסלו תקנ"ט, כשבלבו הודאה על החסד הגדול שנעשה עמו, פתח את דבריו במילים **'קטנתי מכל החסדים'**, ומתוכן פירש את היסוד הבא:

כל חסד וחסד שהקדוש ברוך הוא עושה עם האדם צריך לעורר בו שפלות רוח. שורשה של מידת החסד הוא בבחינת יד ימינו של הקדוש ברוך הוא, כביכול, וכלשון הזוהר הקדוש (ח"א כו: ח"ג רנו.): **'חסד דרועא ימינא'** – חסד הוא זרוע ימין. הימין מבטאת קרבת אלקים יתרה, כבחינה הרמוזה בפסוק (שיר השירים ב ו): **'וימינו תחבקני'** - בחינה של קירוב.

כאשר זוכה האדם לחסדי הבורא, מתרבה קרבתו אליו. ככל שהוא קרוב יותר, כן עליו להיות שפל רוח יותר. זהו שנאמר (ירמיה לא ב): **'מרחוק ה' נראה לי'** – דווקא מתוך הכרתו בריחוקו ובקטנותו, זוכה האדם שייראה אליו ה'.

וכך נאמר בזוהר הקדוש (הקדמה, יא:): **'וכלא קמיה כלא חשיבין'** – הכול לפניו כאין נחשב.

הדגש הוא על 'קמיה', לפניו: ככל שהאדם קרוב יותר לבוראו וחש יותר שהוא עומד לפניו, כן מתמעטת בעיניו חשיבותו העצמית. הקרבה עצמה מעמיקה בו את השפלות, עד שהוא מרגיש שאין לו כל חשיבות מצד עצמו.

משום כך ירא יעקב מפני עשו, אף שכבר הבטיחו הבורא (בראשית כח טו): **'והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך'**. ריבוי החסדים העמיק כל כך את קטנותו בעיניו, עד שלא ראה את עצמו ראוי להצלה נוספת.

ליסוד זה, המאיר גם את עניין 'ארוממך' שנתבאר לעיל, מצטרפים דבריו של הרה"ק רבי אברהם דב מאוורויטש זי"ע. בספרו 'בת עין' (דרושים לחנוכה) קשר את מידת הענווה לאמירת **'הנרות הללו קודש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם'**: תיבת 'רשות' עולה בגימטרייה כמניין 'תולעת', הרומזת לשפלות רוחו של דוד המלך, שאמר (תהלים כב ז): **'ואנכי תולעת ולא איש'**.

כלומר, כל עוד לא זכינו לענווה הראויה, אין בכוחנו **'להשתמש בהם'** – להשיג את האור העליון הגנוז בנרות החנוכה.

לעת עתה ניתנה לנו המצווה **'לראותם בלבד'**, בציפייה שיערה עלינו הבורא ממרום רוח של שפלות, ומתוכה נזכה להשיג את אורם של הנרות הקדושים.

ניסיתי בחכמה

על כוחה של הענווה יעיד המעשה המרטיט הבא, אחד מסיפורי הקודש שנמסרו משנות גלותם המפורסמת של האחים הקדושים, רבנו הרבי רבי אלימלך מליז'ענסק והרבי רבי משולם זושא מאניפולי, זכותם תגן עלינו.

מעיר לעיר ומכפר לכפר כיתתו השניים את רגליהם, ומי יבוא בסוד קדושים לעמוד על סודה של אותה גלות נעלמה. דברים מסמרי שיער נשמעו מפי צדיקי עליון על המסעות הללו; וגם השביבים שנגלו ממעשיהם הנשגבים והטמירים מלמדים עד כמה רחוקים אנו מלהשיג את עומקם.

היה זה בעיצומו של אחד המסעות, כשהאחים היו רחוקים מכל מקום יישוב. לפתע התחוללה סערה עזה ובלתי צפויה: רעם אדיר הרעיד את המרחב, ובעקבותיו ניתכו ממטרים כבדים.

השמים התקדרו בעבים, וחשכה עבותה עטפה את הדרך עד שלא ראו האחים איש את אחיו. רבי זושא קרא לאחיו, אך לא נענה. בלית ברירה המשיך בדרכו לבדו, בתקווה למצוא מקום מפלט מן הסערה.

מבעד לאפלה נצנץ לפתע אור, הבוקע מחלונותיו של בית קטן שניצב יחידי בלב השממה. רבי זושא בוסס בבוץ עד שהגיע אל הפתח ונקש על הדלת. כמה נקישות נשמעו, אך איש לא השיב. לבסוף ניסה לפתוח את הדלת ונכנס פנימה.

לנגד עיניו ניצב זקן בעל הדרת פנים מופלאה. למראה רבי זושא אורו פניו, והוא קרא אליו: **'רבי זושא! קרב הנה ונשק את ספר התורה. אם תעשה כן, אגלה לך סוד נורא שהתגלה למשה רבנו במתן תורה!'**

רעד וחלחלה אחזו ברבי זושא לשמע הדברים, ומפיו פרצה קריאה נחרדת: **'חס ושלום! זושא אינו ראוי לשמוע סודות גדולים ונשגבים כאלה!'**

אולם הזקן לא הרפה. הוא חזר על דבריו, והפעם נשמעה בקולו נימה של ציווי: **'רבי זושא, קרב הנה ונשק את ספר התורה!'**

רבי זושא לא ידע מי הוא הזקן המסתורי

לשון קדשו

וז"ש קטנתי מכל החסדים שמכל החסד וטוב שעשה עמו השיג קטנות עד שלא נשתנה כלל מעת שהי' הולך לחרן עד חזרתו כדכתיב במקלי עברתי כו'.

שפת אמת, וישלח תרל"ד, מתוך ד"ה קטנתי מכל החסדים'

ומה טיבו. ידיעה אחת מילאה את כל ישותו, ובה נאחז: אין הוא ראוי לשמוע סודות נוראים כאלה.

הזקן הוסיף להפציר בו, עד שכמעט התחנן: **'רבי זושא, המקטרגים כולם ביקשו למנוע ממך להגיע לכאן. בקושי רב עלה בידי להביאך הנה, ואחרי כל זאת אינך רוצה לשמוע את הסוד? שעת רצון היא זו, שלא תחזור לעולם!'**

רבי זושא עצם את עיניו, אזר את כל כוחותיו וקרא בקול גדול: **'לא!'**

באותו רגע נשמע שוב רעם אדיר. הבית נעלם כלא היה, ועמו החשכה והערפל שמילאו את המרחב. רבי זושא מצא את עצמו על אם הדרך, השמש זורחת בעוז מעליו, ואין כל זכר לסערה שהתחוללה שם אך לפני שעה קלה.

אז הבחין בבעתה בשברי שתי וערב מזהב המוטלים על הקרקע לצדו.

לידו עמד אחיו הקדוש, רבי אלימלך, וקרא בשמחה: **'אשריך, אחי! בזכות ענוותנותך ניצלת אתה, והצלת עמך את העולם כולו!'**

רק עתה הבין רבי זושא כי כל אשר עבר עליו היה מחזה תעתועים שהעמיד השטן כדי ללכוד אותו ברשתו. שפלות רוחו היא שעמדה לו בשעת הניסיון והצילה אותו מן המלכודת, ובכוחה אף זכה להכניע את היצר ולהחליש את כוחו.

מעשה נורא זה מאיר באור חדש את דברי חכמינו ז"ל (סוטה ה ע"א): **'כל אדם שיש בו גסות הרוח – אמר הקדוש ברוך הוא: אין אני והוא יכולין לדור בעולם'.**

הסטרא אחרא מבקשת לעורר באדם גאווה והתנשאות, ובכך להרחיקו מרשות הקדושה ולהכניסו תחת שליטתה. החפץ לחסות תחת כנפי הקדוש ברוך הוא ולהישמר מאחיזת הטומאה, יחזיק במידת השפלות וההכנעה, והיא תשמור עליו ותעמיד אותו ברשות הקדושה.

פניני שפת אמת

חסדיו של המלך

לו יקרה לכם נס ומלך מרוקו יחליט שהוא לוקח אתכם תחת חסותו. אם עד היום הסתדרתם עם משכורת ממוצעת הרי שמעתה תחגגו על משכורת של אלפי דולרים, אם גרתם בדירה קטנה הוא ייתן לכם אחוזה מפוארת, ברור שככל שמלך מרוקו ימשיך וישפיע עליכם מחסדיו תוכלו להכיר בעצמכם עד כמה אתם בלתי משמעותיים. השפע הענק והבלתי מוכר יחדד לכם עד כמה אתם לעצמכם קטנים ביותר. אם כך אצל מלך בשר ודם, הרי שאצל מלך מלכי המלכים הקב"ה זה פי כמה וכמה: כרוב חסדיו עמנו אנו רואים כמה אנחנו קטנים. אומר רבינו השפת אמת: זה הוא שאמר יעקב אבינו (לב יא): "קטנתי מכל החסדים" - אני מכיר את קטנותי - משפע החסדים שאני מקבל.

(תרל"א; תרל"ד)

השבר מביא את השלמות

חיים על מי מנוחות, תחת הגפן ותחת התאנה, נראים לנו כחיים שלמים ומושלמים. אבל ראו נא את עדות התורה על יעקב אבינו (לג יח): "ויבא יעקב שלם". יעקב אבינו עומד כעת אחרי שנים ארוכות של שבר. הוא נרדף על נפשו מאחיו עשו, הוא 'נעקץ' על ידי לבן, הוא בורח ממנו ומתמודד עם בעיות רבות. ואם התורה בוחרת להגדיר את יעקב אבינו בהגדרה המושלמת, תרתי משמע: "ויבוא יעקב שלם". זה מלמד כמאמר הפתגם: כי מה שלא הורג אותנו - מחשל אותנו. דווקא הנפילות והשברים הם אלו שמשלימים את אישיותו של האדם

(תרל"ג)

סודה של העיר שכם

רבינו החידושי הרי"מ גילה סוד מדהים: העיר "שכם", העיר השפלה והנמוכה ברוחניות, היא ראשי תיבות של המילים: "שם כבוד מלכותו". לפי זה מסביר נכדו, רבינו השפת אמת את האמור (בראשית לג יח): "ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען". יעקב אבינו הכניס את עצמו דווקא למקומות כאלה, כמו העיר שכם בארץ כנען, כדי להאיר גם שם את החושך, לברר את שם כבוד מלכותו גם במקומות בהם זה עדיין לא נראה.

(תרל"א; תרל"ד)

אפילו נקודה של אמת

אות אחת היא לפעמים עולם ומלואו. אות אחת יכולה לשנות הכל, ובמקרה שלנו, להביא תקווה ואור. יעקב אבינו אומר בפרשה (לב י): "אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק". נשאלת השאלה: וכי עשו הרשע הוא לא בנם של אברהם ויצחק, מדוע רק יעקב אבינו הוא זה שמשתמש בהם. עונה המדרש: "הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם אני מתקיים עליו, מי שאינו בוחר בדרכיהם ואינו עושה כמעשיהם איני מתקיים עליו". יעקב אבינו, בשונה מעשו, הוא זה שרוצה לעשות כמעשה אבותיו, ולכן זכותם מגנה עליו. אומר רבינו השפת אמת: הבה ונדייק כל אות במדרש: לא נאמר "העושה מעשיהם". נאמר: "כמעשיהם", כי די אפילו בנקודה של אמת בה אדם רוצה לעשות כמעשי האבות, כדי שזכותם תגן עליו.

(תרל"ד)

למשוך בסף בלי לשלם

בדיוק כמו כספומט. הכסף שיוצא מהקיר הוא למעשה הכסף שיש בחשבון הבנק. כל שקל שנמשך הוא שקל שיורד מיתרת הזכות. כך גם הטובות בעולם הזה - כל מה שאדם מקבל בעולם הזה הוא למעשה על חשבון המצוות והמעשים טובים שלו. אבל, אומר רבינו השפת אמת: דעו שיש אופן בו אדם מקבל בעולם הזה וכלום לא נגרע מזכויותיו. איך? כשאדם יודע שהכל זה בחסד עליון. הלוא חז"ל אומרים שאדם שסומך על מעשיו - בודקים בפנקסים האם אכן מגיע לו. כך בדיוק אדם שלא סומך על מעשיו ויודע שהכל ממתנת חינם - לא מחייבים אותו ולא מקזזים לו מהזכויות שבפנקסים. הוא זה שאמר יעקב אבינו (לב יא): "קטנתי מכל החסדים" - על ידי שקטונתי בעיני - נשארו לי כל החסדים. לא קוזז לי כלום מהזכויות.

(תרל"ה)

החזיר את החן

סגירת מעגל חשובה יש בפרשת השבוע מול האמור בתחילת פרשת השבוע שעבר (בראשית כח י): "ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה" על זה מסביר רש"י: "ולמה הזכיר יציאתו? אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם, שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה, יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה". אומר רבינו השפת אמת: אם כך נאמר ביציאה מהעיר, הרי שזה גם הכוונה במה שנאמר בכניסתו לעיר (בראשית לג יח): "ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען בבאו מפדן ארם ויחן את פני העיר" - ויחן לשון חן, כשיעקב אבינו נכנס אל העיר הוא החזיר את החן, את ההוד, הזיו וההדר, לארץ ישראל.

(תר"מ)

המשך מעמ' א'

לכן יעקב אבינו אומר 'קטנתי' - ככל שאני אעבוד ואזכך את גופי הגשמי, עדיין הגוף שלי יהיה קטן ולא יכיל את הדעת והנשמה שנוספים לי עוד ועוד, 'את החסדים ואת האמת'. ולכן ביקש יעקב אבינו (שם פסוק יב): "הצילני נא מיד אחי מיד עשו" - רצוני להגיע אל זמן התיקון השלם, בו כבר לא תהיה יראה ופחד מכוחות הטומאה, מעשו, והגוף יוכל להיות מתוקן כראוי ולהכיל את הנשמה הגדולה, אולם כל עוד שלא הגענו למצב הזה - בקשתינו שהקב"ה יצילנו מידי היצר הרע ויעזור לנו בשילוב הבלתי אפשרי של הגוף שאינו יכול להחזיק את הנשמה.

ויש גם להמשיך ולפרש בזה את דברי הפסוק (תהלים פד ג): "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אל אל חי". מה זה "לבי ובשרי" - מסביר רבינו האבן עזרא: "לבי - הוא השכל והדעת שהם בנשמה: ובשרי - הגוף". ולכאורה, בתחילת הפסוק מדובר רק על הרוחניות, נכספה וגם כלתה נפשי, ואילו בהמשך כבר נאמר שגם הלב וגם הגוף, דהיינו, גם הרוחניות וגם הגשמיות, "ירננו אל אל חי". אלא שזה מה שלימדנו רבינו השפת אמת. הכיסופין והרצון של הנשמה הם אלו שבסופו של דבר מעלים ומתקנים גם את הגוף הגשמי - ולכן על ידי "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'" מגיעים לידי "לבי ובשרי ירננו אל אל חי".

מעניין למצוא שהשפת אמת במקום אחר (תרמ"א) כותב, שאכן יעקב הצליח כבר בעולם הזה להגיע לשלימות. בעוד שלבני האדם יש גוף גשמי הכולא, מגביל ועוצר בקרבו את הנשמה, הרי שיעקב אבינו קיבל מעטפת רוחנית, לבוש רוחני שהוא אכן יכול היה להכיל ולהחזיק את המוחין והדעת של הנשמה.

עם הרעיון הזה ניתן ליישב להפליא את הקושיה המעניינת שהביאו רבותינו המפרשים, על דברי יהודה בן תימא שאמר 'רץ כצבי', - מדוע הוא בחר דווקא את הצבי, והרי כשהתורה רוצה להביא דוגמא לבעל חי שרץ במהירות, נאמר (בראשית מט כא): "נפתלי אילה שלוחה", ומסביר רש"י: "כאילה זו שהיא קלה לרוץ. אילה שלוחה. אילה משולחת לרוץ". אם כך, היה ראוי שיהודה בן תימא יגיד "הוי רץ כאילה", ומדוע העדיף לומר: "הוי רץ כצבי".

אלא שגם אם אכן אילה רצה במהירות, אבל לצבי יש דבר מיוחד שמאפיין אותו: אין עורו מחזיק את בשרו, והתופעה הזאת כעת למדנו מצויה אצל כל אדם ואדם. לכן אמרו 'רץ כצבי', כי בשעה שהאדם מקבל את הציווי להיות רץ כצבי, זה לא רק משל עבורו, לרוץ כמו הצבי, אלא שהאדם עצמו יש לו את הטבע של הצבי, כי גם הוא אין עורו מחזיק את בשרו - הדעת והנשמה שלו הם הרבה יותר מהגוף הגשמי הכולא אותו, והמצב הזה הוא שנותן לו את הכוחות לרוץ.

זה מה שלמעשה צריך לתת את הזרז לאדם שעומד נבוך מול גופו הגשמי המגביל אותו ומפריע לו ללמוד ולהתפלל ולעשות את רצון ה'. לפעמים אדם מרגיש שהמציאות שלו קטנה מדי, כוחות גופו ומגבלותיו החומריים אינם מאפשרים לו להגשים את כל שאיפותיו הרוחניים. עליו לדעת שאין זה חסרון, אלא אדרבה ואדרבה, הקב"ה הטביע באדם כוחות פנימיים שהם גדולים יותר מהכלים החיצוניים, אלא שהוא נברא בצורה זו כדי שלא יסתפק לעולם במצב בו הוא עומד, אלא ישאף לרוץ קדימה וישתוקק להתעלות עוד ועוד.

ההרי"ם הגבוהים

דרשת הבר מצוה של לוי

ידיעה נדירה ביותר מביא לנו רבינו החידושי הרי"מ - מה היתה דרשת הבר מצוה של לוי בנו של יעקב אבינו. בפרשה מסופר ששמעון ולוי הרגו את אנשי שכם. הרמב"ן שואל: כיצד הם עשו זאת, וכי הם היו רוצחים? אלא שלוי בבר מצוה שלו חידש הסבר לכך: ההלכה היא שגוי ששבת חייב מיתה, כי השבת היא אות של בני ישראל, והשביתה היא למעשה גזל של בני ישראל, ועל גזל חייבים בני נח מיתה. בדיוק באותה מידה, ברית המילה היא גם אות של בני ישראל, ואנשי שכם שנימולו למעשה גזלו את האות מבני ישראל, ועל זה נתחייבו בעונש מוות.

שכם – שם כבוד מלכותו

עבודתו הרוחנית של יעקב אבינו היא להכניס כבוד שמים גם בתוך העולם הזה. יש שיבדילו בין הרוחניות והקדושה לבין הטבע והגשמיות, אולם יעקב אבינו הכניס עול מלכות שמים, קדושה ורוחניות, גם לתוך המעשים של העולם הגשמי והטבעי. אומר רבינו החידושי הרי"מ: דבר זה מרומז בדברי הפסוק (בראשית לג יח): "ויבא יעקב שלם עיר שכם" - שכם ראשי תיבות: שם כבוד מלכותו. יעקב אבינו הביא את כבוד מלכותו יתברך אל השלימות, שמלכות שמים תהיה גם בעולם הזה.

הר של שערות

לעתיד לבוא, מספרת הגמרא (סוכה נב.) הקב"ה יביא את היצר הרע וישחטנו. לצדיקים נדמה כהר גבוה, והם בוכים כיצד יכלו לכבשו. לרשעים נדמה כחוט השערה, והם בוכים מדוע לא יכלו לכבשו. והשאלה היא כמובן: מה האמת - זה הר או שערה? מסביר רבינו החידושי הרי"ם: בתחילת הדרך בעבודת ה' שמים לאדם נסיון בעובי שערה. ניצח - מביאים לו עוד שערה. וכך הלאה, עד שבסופו של דבר השערות מצטברות להר גבוה. הרשעים נשארים מול השערה הראשונה שאותה הם לא נצחו. אומר רבינו, זהו מה שנאמר (בראשית לו ח): "וישב עשו בהר שעיר" - הר של שערות מול שערה בודדת, עשו נכשל כבר בשערה הראשונה - שאותה לא הפך להר.

נשיקה שהיא נשיכה

מפתיע לראות דרשת חז"ל שלמעשה נראית כהופכת את הפירוש הפשוט מהקצה אל הקצה. בפרשה נאמר (בראשית לג ד): "וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו ויבכו". מהפסוק נראה, שהיה שם רגע מיוחד של אהבת אחים. עשו רץ אל יעקב, חיבק אותו, נפל על צווארו, נישק אותו. למראית עין - אהבה מקסימלית. מגיע המדרש והופך את הקערה על פיה: "מלמד שביקש לנשכו" - עשו בכלל בא לנשוך את יעקב אבינו. מסביר רבינו החידושי הרי"מ: האמת היא שהכל אחד - "נעתרות נשיקות שונא" (משלי כז ו). יעקב אבינו ידע את האמת: החיבוקים והנשיקות של עשו - אינן אלא נשיכות!

לעזור לצאצאיו

יעקב אבינו שומע שעשו ואנשיו מגיעים אליו, והוא מפחד מאוד, כלשון הכתוב (בראשית לב ח): "ויירא יעקב מאד ויצר לו". והמפרשים שואלים: הרי יעקב אבינו היה מובטח מהקב"ה שישמור עליו ולא יעזבו - מה מקום יש לפחד כשיש בידו הבטחה שכזאת? עונה רבינו החידושי הרי"מ: יעקב אבינו עשה זאת למען צאצאיו, בני ישראל. יעקב אבינו ראה שימים יבואו ובני ישראל יהיו בצרה ובמצוקה, והוא פעל להם ישועה בכך שהכניס עצמו להיות במיצר ופעל רחמי שמים כאילו לא ניתנה לו הבטחה, וכוח זה עתיד לעמוד לדורות.

